

Elever i sorg

Fritidspedagogers möte med elever i sorg

Pupils in grief

Leisure-time pedagogues meeting with pupils in grief

Emelie Martinsson

Fakulteten för Humaniora och Samhällsvetenskap

Läraryrket

Examensarbete 15 hp

Handledare: Anna Hulling

Examinator: Anders Broman

Datum: 2013-06-05

Abstract

The study was to illuminate pupils in grief and based on performed interviews also examine how the interviewees' leisure-time pedagogues work in their meeting with pupils in grief. The questions of the study are how pupils' grief is identified and how the grief is expressed in leisure time center. Also how leisure-time pedagogues work in their meetings with pupils in grief at leisure time center. The study was based in qualitative interviews to discover the interviewees' perceptions and views in the subject and also to be able to get as detailed answers as possible.

The results showed that the leisure-time pedagogues opinion is that it is important to have good relationships with the involved people about how the pupils grief is identified. That they feel they can and want to talk about what happened. Pupils grief and reactions are individual and therefore it expresses in various ways. In the leisure-time pedagogues' work and meeting with pupils' grief, it was found that none of the leisure-time pedagogues used any particular approach or method. Examples of how they work were to take the time, listen, being a fellow human and to let the pupils play in their grief.

Keyword: pupils in grief, leisure-time pedagogue, meeting with grief, science of leisure education.

Sammanfattning

Den genomförda studiens syfte var att belysa elever i sorg och utifrån utförda intervjuer även undersöka hur de intervjuade fritidspedagogerna arbetar med att möta elever i sorg. Studiens frågeställningar var hurelevers sorg identifieras och yttrar sig på fritidshemmet och hur fritidspedagoger arbetar i mötet med elever i sorg på fritidshemmet. Undersökningen har baserats på kvalitativa intervjuer för att kunna upptäcka den intervjuades uppfattningar och syn inom ämnet samt att kunna få så utförliga svar som möjligt.

Resultatet visade att de intervjuade tycker att det är viktigt att ha goda relationer med de berörda i frågan om hur elevers sorg upptäcks. Att de känner att de kan och vill berätta om vad som hänt. Elevers sorg och reaktioner är individuella och yttrar sig därför på olika sätt. I fritidspedagogernas arbete i mötet med elever i sorg visade det sig att ingen av de intervjuade använde sig av något speciellt arbetssätt eller metod. Exempel på hur arbetet kunde se ut var att ta sig tid, lyssna, vara medmänniska och att låta eleven leka i samband med sin sorg.

Nyckelord: elever i sorg, fritidspedagog, möte med sorg, fritidspedagogik.

Innehållsförteckning

1. Inledning	1
1.2 Bakgrund	1
1.3 Syfte och frågeställningar	2
1.4 Begreppsförklaring	2
1.4.1 Sorg	2
1.4.2 Kris	2
1.5 Disposition	2
2. Litteraturgenomgång	4
2.1 Barns sorgereaktioner	4
2.2 Vuxnas möte med barn i sorg	6
2.3 Pedagogers möte med elever i sorg	6
3. Metod	9
3.1 Undersökningsmetod	9
3.2 Urval och avgränsningar	9
3.3 Genomförande	10
3.4 Etiska ställningstaganden	12
3.5 Källkritik	13
4. Resultat	14
4.1 Vad innebär begreppet sorg för dig?	14
4.2 Vilken kännedom har du kring ämnet elever i sorg?	14
4.3 Vilka kunskaper har du om hur man kan upptäcka elever som befinner sig i sorg samt tecken på att elever befinner sig i sorg?	15
4.4 Vilka kunskaper har du om hur man som pedagog bör bemöta elever som befinner sig i sorg?	15
4.5 Har du genomgått någon utbildning i ämnet så som till exempel via din fritidspedagogutbildning eller annan typ av fortbildning?	16
4.6 Hur upptäcker du som fritidspedagog att elever befinner sig i sorg på fritidshemmet samt hur kan elevers sorg yttra sig på fritidshemmet?	17
4.7 Hur arbetar du/ni på fritidshemmet i mötet med elever i sorg? Speciella metoder eller arbetsätt?	17
4.1 Slutsats	19
5. Diskussion	20
5.1 Resultatdiskussion	20

5.1.1. Identifiering av elevers sorg samt hur elevers sorg kan yttra sig	20
5.1.2. Arbetet i mötet med elever i sorg	22
5.2 Metoddiskussion	25
5.3 Fortsatt forskning	26
Litteraturförteckning	
Bilaga 1. Informationsbrev	
Bilaga 2. Intervjuguide	

1.Inledning

Den 20 september 1989 sitter min barndomsvän vid skolbänken, 11 år gammal, någonstans i Sverige. Det var tillsynes en helt vanlig dag tills dess att rektorn knackade på dörren och bad henne följa med honom. Längre bort i korridoren stod min väns mor och två systrar. Hon såg genast att någonting var fel, så fruktansvärt fel. Hennes far hade hastigt, samma förmiddag avlidit i en flygolycka.

När jag vid vuxen ålder frågar min vän hur hennes lärare betedde sig i samband med denna händelse, får jag till svar: ”*Det pratades inte så mycket om det alls, jag visste att alla visste men få vågade nog prata om det jobbiga som hade hänt eftersom de var rädda att de skulle göra mig ledsen. Men detta gjorde mig bara ännu mer ledsen och det var svårt att i huvudtaget befinna sig i skolan.*”

1.2 Bakgrund

Rädda Barnen & Dyregrov (2006, s. 20) menar att kriser och traumatiska situationer påverkar minne och koncentrationsförmåga, vilka är centrala hjärnfunktioner för inläring. Det är därför viktigt att förstå vad som kan göras för att hjälpa eleverna så att deras pedagogiska eller sociala utveckling inte blir negativ. Enligt Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011 (Skolverket, 2011 A, s. 7) står det under rubriken skolans värdegrund och uppdrag skrivet att omsorg om den enskildes välbefinnande och utveckling ska präglade verksamheten.

Bøge & Dige (2006, s. 41, s. 105) menar att ungefär vart tredje barn i Sverige berörs på ett eller annat sätt genom att ha förlorat en av sina föräldrar. Detta på grund av till exempel dödsfall men även där barnet genom skilsmässa har förlorat kontakten med den ena föräldern. Det går därför inte undvika att en pedagog troligtvis kommer att möta elever i sorg. Vidare menar författarna att många lärare inte vet vad som skall göras och hur de skall göra. En pedagogisk utbildning innebär inte nödvändigtvis att de studerande får kunskap om att hantera situationer där elever drabbas av sorg.

Jag har valt att fokusera denna studie inom fritidshemmets och fritidspedagogers verksamhet då jag i min utbildning till fritidspedagog inte har fått några kunskaper om hur jag bör möta en elev i sorg. Dessutom menar Skolverket (2011 B, s. 9) att kunskapsmassan om fritidshemmets organisation och pedagogiska innehåll är knapp då det har bedrivits forskning i liten grad inom denna verksamhet.

1.3 Syfte och frågeställningar

Syftet med den här uppsatsen är att belysa elever i sorg. Vidare är syftet att, utifrån utförda intervjuer, undersöka hur de intervjuade fritidspedagogerna arbetar med att möta elever i sorg på fritidshemmen.

- Hur identifieras och yttrar sig elevers sorg på fritidshemmet?
- Hur arbetar fritidspedagoger i mötet med elever i sorg på fritidshemmet?

1.4 Begreppsförklaring

1.4.1 Sorg

”... reaktion på förlust, vanligen av en avhållen närstående. En likartad reaktion kan uppträda efter förlusten av husdjur eller ägodelar med affektionsvärde eller efter amputation av ett bröst, en extremitet eller andra kroppsdelar. Sorg är en form av traumatisk kris, och liksom i andra krisreaktioner kan olika faser urskiljas: chock-, reaktions-, bearbetnings- och nyorienteringsfas. (<http://www.ne.se/sorg>. Hämtat 2013-05-06, kl 17,15)

Då begreppet sorg enligt nationalencyklopedin är en form av traumatisk kris kommer även denna studie beröra begreppet kris.

1.4.2 Kris

Kris är en händelse som överväldigar individen då inlärd bemästringsstrategier inte fungerar eller därför att individen ännu inte har lärt sig användbara bemästringsstrategier. (Raundalen& Schultz, 2007, s. 16)

1.5 Disposition

I det inledande kapitlet beskrivs uppsatsens bakgrund samt problematisering. Där presenteras även uppsatsens syfte och frågeställningar. Detta följs av en begreppsförklaring där centrala begreppsdefinitioner redogörs för denna studie. Under rubriken litteraturgenomgång redogörs utförd forskning och dess teorier om barns sorg. Hur barns sorg kan identifieras, exempel på sorgprocesser och reaktioner samt hur en vuxen eller pedagog kan möta dem och arbeta kring sorgen, blir beskrivna. Därefter blir den valda metoden för denna studie presenterad. Här beskrivs även motivering till den valda undersökningsmetoden, urval och avgränsningar, genomförande, etiska ställningstagande och källkritik. I nästkommande kapitel redovisas resultatet av intervjuerna genom en sammanställning av de intervjuade fritidspedagogernas svar. Detta följs av en presenterad slutsats i form av några kärnmeningar utifrån resultatet angående mina två stycken frågeställningar.

I diskussionen under rubriken resultatdiskussion kopplas teorin från litteraturstudierna med resultatet från den empiriska undersökningen. Därefter följer en metoddiskussion där den valda metodens svagheter eller problem redogörs. Detta följs av förslag till framtida forskning.

2.Litteraturgenomgång

Skolans vardag innehåller både glädje och sorg. Nästan alla pedagoger kommer någon gång vara tvungna att hantera händelser som är oförutsägbara och svåra och som för det enskilda barnet innebär, sorg, förlust, oro och förtvivlan. När det oväntade sker måste skolans personal vara rustad att ge stöd i undervisningen och i sorgearbetet under en lång tid framöver. Att kunna skapa trygghet och finnas nära barnen och vara förberedd på att möta barns tankar och reaktioner kräver förberedelse och kunskap. (Myndigheten för skolutveckling, 2008, s.11)

Enligt Arbetsmiljöverkets föreskrifter (Arbetarskyddsstyrelsen AFS 1999:7 § 5 s.6) ska varje arbetsplats och skola ha en beredskapsplan för krisstöd till elever och personal. Rädsla barnen & Dyregrov (2006, s. 64) menar att utarbetade planer och en struktur för hur barnen ska omhändertas kan hindra onödigt smärta och förebygga att barnen senare får psykologiska och pedagogiska svårigheter. Det kan med fördel även bildas en krisgrupp eller beredskapsgrupp i skolor med särskilt ansvar kring dessa omständigheter. Dessa krisgrupper kan till exempel bestå av skolans rektor, lärare, skolsköterska och skolkurator. Krisgruppen kan ha som ansvar att beredskapsplanen är uppdaterad, anordna seminarier för hela personalen, se till att pedagoger har tillgång till litteratur och webbplatser i ämnet samt etablera kontakt med BUP, externa psykologer eller annan psykosocial expertis.

Enligt Bøge&Dige (2006, s.105) beror pedagogens möte med barn i sorg på hur väl förberedd pedagogen är på situationer som har med sorg att göra . Att kunskap om ämnet sorg och dess faktorer, så som reaktioner, påverkar själva mötet.

Nedan följer därför exempel och förklaringar på hur barns sorg kan yttra sig.

2.1 Barns sorgereaktioner

Dyregrov (2009, s. 52) skriver att det råder stora individuella skillnader mellan barns sorg och krisreaktioner. Vuxna ska därför vara ytterst försiktiga med att beteckna vissa reaktioner som onormala. Barns ålder och förståelse är något som påverkar reaktionerna. De yngsta barnen kan ha svårt att förstå att döden är något slutgiltigt och deras syn på detta är mycket konkret. Deras frågor är ofta direkta och konkreta. Barn i åldrarna 7- 15 har större insikt i att döden är slutgiltig och permanent. De förstår bättre de långsiktiga konsekvenserna av ett dödsfall. Pojkar har normalt svårare än flickor att uttrycka sina minnebilder och känslor i ord.

Bøge&Dige (2006, s. 25) skriver att barns reaktioner, när de drabbas av sorg, är i stor grad beroende av de omständigheter som rådde vid händelsen som sorgen är knuten till. Till exempel hur plötsligt ett dödsfall varit. De menar även att varje barn och händelse som ger upphov till sorgkänslor är unik och att detta även ger upphov till unika sorgereaktioner hos individen. Därför menar författarna att det är svårt att dela upp sorgereaktionerna i olika kategorier.

Björklund & Eriksson (2000, s 28) menar att sorgen kan ta sig uttryck på alla plan i barnets liv, fysiskt, psykiskt, socialt och existentiellt. Några exempel är ångest inför det obegripliga som skett, smärta och övergivenhet med de svåra minnena och den djupa saknaden och tomheten. En känsla av utanförskap och ensamhet uppfyller ofta barnet då det kan känna sig annorlunda och olikt andra barn. I sin utsatthet ökar barnets krav på att blir bekräftat och sett. Det är även vanligt att barn känner skuld för det som skett och anklagar sig själva. För många barn är sorgen många gånger en lång och smärtsam process. Det är även viktigt att känna till att vissa barn kan ha starka känslor av sorg och övergivenhet men samtidigt bete sig som om ingenting har hänt.

Dyregrov (2007, s. 17) skriver att några av de vanligaste sorg- och krisreaktionerna är ångest, starka minnen, sömnrubbingar, ledsenhet, längtad och saknad, vrede och beteende som kräver uppmärksamhet, skuld och skam, kroppsliga smärtor och skolsvårigheter. Den kanske mest vanligaste reaktionen hos barn efter ett dödsfall är ångest. Då någon av de närmaste dör förlorar de också något av tryggheten i tillvaron. Ofta kan denna ångest handla om rädsla för att något ska hända föräldrarna, eller den förälder som finns kvar. Den ångest och rädsla som barnen upplever kan ta sig olika uttryck. Mindre barn kan bli klängiga och krävande, vill vara nära föräldrarna och kan reagera kraftigt vid separationer.

Vidare menar författaren att sömnsvårigheter är vanliga hos barn som sörjer. Både vid insomning och att de vaknar tvärt. Starka minnen kan dyka upp i tankarna vid kvällstid när de inte är så upptagna av andra saker och att de kan vakna på natten av mardrömmar. Ledsnad, längtan och saknad kan yttra sig på olika sätt. Vissa barn gråter mycket och kan i kortare perioder vara helt otröstliga. Men det kan också yttra sig genom att barnen drar sig undan och blir mer slutna. De kan även försöka dölja sin sorg för att inte göra föräldrarna ledsna genom att skylla på andra saker som får dem att gråta. Ilska och utagerande beteende är också ett vanligt reaktionssätt. Barn kan visa sin ilska relativt direkt och öppet. Vredesattacker kan förekomma i form av protester som att slåss eller sparka.

Barns skuldkänslor kan vara kopplande till saker som de har gjort eller tänkt innan den aktuella händelsen. (Dyregrov, 2007, s 27)

Holland (2008, s. 413) menar att barn även kan uppleva sorg då deras föräldrar skiljer sig och de i samband med detta förlorar kontakten med en av föräldern. Han menar att barn reagerar olika i samband med en förlust beroende på ålder, erfarenhet, personlighet och omständigheterna kring själva förlusten. De kan bland annat känna sig isolerade och osäkra och förlusten kan även resultera i förminskade skolprestationer.

2.2 Vuxnas möte med barn i sorg

Det är viktigt att alla vuxna som har med barn att göra är uppmärksamma på förändringar i barnens beteende som kan ge grund till oro. Det är i detta läge mycket viktigt att vuxna agerar utifrån denna oro och försöker hjälpa barnet. (Bøge&Dige, 2006, s. 25)

Ett av de största misstag som kan göras när det handlar om människor i sorg är att bagatellisera den sorg som andra bär på. Hjälpt kan först medföras när det visas respekt för den sorg som andra har och är villiga att låta den få den plats och den uppmärksamhet som den förtjänar. I mötet med barns sorg är många vuxna rädda för att få frågor som de inte själva vet svaret på. Frågor som till exempel rör vad som sker efter döden och så vidare. Men barns största behov i detta läge är inte att få exakta svar på sina frågor utan att ha någon att prata med. (Ekvik, 2005, s. 109, s. 28)

”Det avgörande i samvaron med barnen är inte om vi är goda svarsautomater utan om vi har mod att vara närvarande” (Ekvik, 2005, s. 28).

2.3 Pedagogers möte med elever i sorg

Raundalen& Schultz (2007, s. 15) menar att det är betydelsefullt att kunskap om sorg och kris når fram till dem som möter barnen. Inte bara till dem som eventuellt möter dem en gång i veckan för terapi under en kort period utan till dem som träffar barnen varje dag, vecka och år under lång tid. Skolan och pedagoger kan ge oerhört värdefull hjälp till barn och ungdomar individuellt och i grupp när kritiska händelser har ägt rum.

Holland, (2008, s. 414 s. 415) menar att många pedagoger känner osäkerhet kring elever i sorg. Många anser sig också vara bekymrade över att de måste göra de ”rätta sakerna” och upplever brist i självförtroende och träning i hur de ska kunna hjälpa eleverna. Vidare menar han att en pedagog som kan uppfatta och förstå elevens behovsamt hjälpa den i sorgprocessen är mycket viktigt vid barnens anpassning till förlusten.

Det är viktigt att personalen i skolan ser det sörjande barnet och dess behov. Att personal berättar om vad som har hänt på ett sakligt sätt. De är också viktigt att barnet bereds möjlighet att på olika sätt få gestalta och tala om sin sorg. Detta kan ske via lek, teckningar, ceremonier och liknande. Om till exempel ett dödsfall sker med anknytning till skolan är det bra om barnen får vara med om att utforma minnesstunden. Så som att skriva dikter, sjunga eller ge blommor. Att på något sätt synliggöra det svåra som har hänt. (Björklund & Eriksson 2000, s. 29)

Bøge&Dige (2006, s. 109) menar att pedagoger ska finnas till hands, visa medmänsklighet och ska vara uppmärksamma på de barn som är i sorg. Uppmärksamhet som till exempel att pedagogerna regelbundet frågar hur det står till. Detta för att göra barnet uppmärksam på att de är beredda på en pratstund om behovet skulle finnas. Att sända ett budskap om att pedagogerna vet vad som hänt, att denne inte glömt bort barnet och att visa att han eller hon finns där ifall barnet skulle behöva.

”Att stötta barn i sorg innebär inte att du ska vara övermänniska, bara medmänniska”
(Bøge&Dige, 2006, s. 108).

Vidare menar författarna att det är viktigt att den enskilde pedagogen tar sitt ansvar för barn som har sorg. Om pedagogen ignorerar problemen eller låtsas som att de inte finns kan detta få varaktiga följder för barnets utveckling som kan innefatta isolering och ensamhet. Pedagoger kan även känna att de inte vill eller vågar lägga sig i barnets privatliv vilket kan leda till att de väljer att inte prata med barnet. Denna myt, fortsätter författaren, kan innebära att de som drabbats får lida och må dåligt i tysthet. (Bøge&Dige, 2006, s. 110)

Många barn och ungdomar tvingas leva ensamma med sina kriser under hela skoldagen. En av orsakerna till detta kan vara skam. I många fall vill varken barnen själva eller deras närmaste i familjen att fler ska få reda på vad som har drabbat dem. De upplever ett personligt behov att skydda sig därför att situationen kanske på något sätt kan anses som skamlig. Den andra orsaken kan kallas skolans beskyddarbehov. Detta kan vara att pedagogen upplever att hon eller han har mer än tillräckligt att göra med att uppfylla skolans och läroplanens krav. Därför går dessa inte in aktivt för att få kunskap om de elever som leder till merarbete. Resultatet av detta blir då att eleven blir utan hjälp och stöd. (Raundalen& Schultz, 2007, s. 29)

För att elevers kriser inte ska förbli dolda är det viktigt att skolan har en strategi för hur pedagogerna ska få reda på vilka dessa elever är. Pedagoger bör sträva efter en tillmötesgående och medmänsklig inställning, mot både elever och föräldrar. Att upprätta positiva relationer till alla elever och dess föräldrar och anhöriga, att aktivt skaffa sig information genom att pedagogerna tar sig tid och inbjuder till samtal, kan göra att kritiska händelser lättare kommer upp till ytan och blir synliga. (Raundalen& Schultz, 2007, s. 30)

Raundalen& Schultz (2010, s. 127) skriver att pedagogerna inte ska ägna sig åt något omfattande terapeutiskt arbete men att många barn faktiskt blir hjälpta bara av att läraren vet och förstår, att de har talat med varandra om det som eventuellt har skett och att läraren säger att hon eller han gärna vill veta när eleven har en särskilt besvärlig dag. I samtalet är det viktigt att pedagogen lyssnar aktivt på barnet och bekräftar vad det uttrycker. Det är även viktigt att visa empati men läraren bör vara försiktig med att i alltför hög grad visa sina egna känslor. Pedagogen kan ändå dela barnets känslor genom till exempel sitt sätt att röra huvudet eller genom att signalera ledsenhet, rädsla eller vrede med hjälp av ansiktsuttryck och tonfall.

I sorgbearbetning och krishantering i skolan lyckas de pedagoger bäst i de situationer där de kan lägga upp verksamheten med hänsyn till två stycken betydelsefulla faktorer. Den första är att pedagogen ger eleverna en förklaring som är anpassad till deras ålder och ser till att kommunikationen underlättas. Den andra är att de ser till att det blir möjlighet till handling så att känslorna kan kanaliseras i fysisk aktivitet. Målet med dessa åtgärder är att undvika att eleverna blir överväldigade och passiva och istället genom handling få en upplevelse av att göra något bra. (Raundalen& Schultz, 2007, s. 106)

3. Metod

3.1 Undersökningsmetod

Jag har valt att använda mig av en kvalitativ intervjuundersökning för att nå mitt syfte med denna uppsats då kvalitativa intervjuer enligt Johansson & Svedner (2010, s. 34) ger intressanta resultat om pedagogens syn på bland annat undervisning, planering, förhållningssätt och målsättningar. Författarna menar att denna intervjumetod ger kunskap som är direkt användbar i läraryrket.

Eftersom jag ville få så utförliga svar som möjligt samt kunna ställa följdfrågor beroende på vad de intervjuade svarade inom mina frågeområden; de intervjuade fritidspedagogernas syn på elevers sorg, hur elevers sorg kan identifieras och yttra sig samt fritidspedagogernas arbete i mötet med elever i sorg, stämde mitt syfte med studien överens med vad Johansson & Svedner anser är syftet med den kvalitativa intervjumetoden. ”*Syftet med den kvalitativa intervjun är att få den intervjuade att ge så uttömmande svar som möjligt*” (Johansson & Svedner, 2010, s. 35). Vidare menar Patel & Davidson att syftet med den kvalitativa intervjun är att identifiera och upptäcka den intervjuades livsvärld och uppfattningar om någon företeelse. (2003, s. 78) Detta hade inte varit möjligt att uppfylla om jag hade utfört en enkätundersökning.

Jag har använt mig av en halvstrukturerad livsvärldsintervju som utgick ifrån de ovan nämnda frågeområdena. Inför intervjuerna hade jag förberett frågor i form av en intervjuguidemen beroende på vad de intervjuade svarade ville jag kunna anpassa följdfrågorna löpande i den ordning och form som det passade bäst för varje individuell intervju.

Den halvstrukturerade livsvärldsintervjun söker få beskrivningar av intervjupersonens livsvärld i syfte att tolka de beskrivna fenomenens mening; den omfattar en rad teman och förslag till frågor. Men på samma gång finns det möjlighet att göra förändringar vad gäller frågornas form och ordningsföljd om det behövs för att följa upp de specifika svar som har getts och de historier som har berättats av intervjupersonerna (Kvale & Brinkmann, 2009, s. 140).

3.2 Urval och avgränsningar

Jag har intervjuat fem stycken utbildade och anställda fritidspedagoger från fem stycken olika skolor i en och samma kommun. Jag hade i förväg valt att de intervjuade fritidspedagogerna

skulle vara anställda på olika skolor då jag anser att pedagogernas erfarenheter och kunskaper kring ämnet kan skilja sig beroende på vilken skola de är anställda på. Att intervjua fem stycken fritidspedagoger från olika skolor kan därmed med fördel ge möjlighet till att presentera en bredare bild av hur fritidspedagogerna ser på elevers sorg, hur elevers sorg kan yttra sig samt fritidspedagogernas arbete i mötet med elever i sorg, än om de alla hade arbetat på samma skola.

Med undantag av att alla de intervjuade fritidspedagogerna är anställda på olika skolor är de slumpmässigt utvalda. Jag skickade ut intervjuförfrågningar via mejl till flera av kommunens fritidshem och ringde därefter de olika fritidshemmen utan inbördes ordning. De fritidspedagogerna som visade intresse först valdes. Varken kön, ålder, etniskt ursprung eller yrkesverksam tid har tagits i beaktning i samband med urvalet.

Jag har valt att utföra fem stycken intervjuer då jag anser att det ger mig en tillräcklig bred information för att kunna uppfylla studiens syfte. Att till exempel enbart intervjua två stycken hade gett mig för lite information för att kunna svara på mina frågeställningar.

Jag har i min undersökning lagt fokus på hur just fritidspedagogerna ser på elevers sorg, hur elevers sorg kan identifieras och yttra sig samt fritidspedagogernas arbete i mötet med elever i sorg. Detta eftersom det är undersökningens syfte att belysa elever i sorg samt att utifrån utförda intervjuer, undersöka hur de intervjuade fritidspedagogerna arbetar med att möta elever i sorg på fritidshemmen. Fokus har därmed inte varit klasslärare eller annan pedagogisk personals syn inom detta område.

3.3 Genomförande

Vid utformandet av studiens start skickade jag ut förfrågningar (bilaga 1) via mail till flera av kommunens fritidshem. Förfrågningarna gällde utbildade fritidspedagogers intresse till att medverka i denna undersökning i form av intervjuer. Information så som studiens syfte, aktuella frågeområden, försäkran om den intervjuades konfidentialitet fanns här med.

Då jag efter ungefär 10 dagar inte hade fått något svar ifrån någon av de förfrågningar som skickats ut började jag ringa runt till de aktuella fritidshemmen utan inbördes ordning. Vid de fall som fritidspedagogerna var intresserade bestämdes datum och tid för intervju. De första fem intresserade fritidspedagogerna som därmed valdes för intervju var kvinnor i ålder 36 till 62 år. Jag har valt att i studien kalla dessa kvinnor för: Maria, Anna, Stina, Kerstin och Emma.

Parallellt med ovanstående arbete läste jag in mig i aktuell litteratur för att på bästa sätt kunna fortsätta studien med utformningen av aktuella intervjufrågor.

De intervjuade fick själva bestämma plats för intervjuerna. Samtliga valde att jag skulle komma till deras arbetsplats vid detta tillfälle. Jag informerade dem om att intervjun max skulle ta en timme att utföra. Jag ställde frågan om det fanns något rum eller lokal på skolan som var någorlunda ostört och i alla fall fanns dessa att tillgå. Jag ställde denna fråga eftersom jag ville minska risken för att intervjupersonen skulle bli störd och att den istället skulle kunna fokusera på samtalet.

Vid själva intervjuerna hade jag med mig utskriften av det mail som jag vid första kontakten skickade med. Denna skrevs under av respektive intervjuperson. Jag använde mig av en bandspelare för att under intervjun kunna rikta min uppmärksamhet på fritidspedagogen som jag intervjuade och även för att senare kunna lyssna på intervjuerna för att kunna transkribera dessa till text. I min första kontakt via mailet fanns information om att intervjun skulle spelas in. Samtliga intervjupersoner lämnade sitt godtycke till detta.

Innan jag startade respektive intervjuer gick jag igenom begreppet sorg, för att vi skulle ha samma uppfattning om betydelsen för detta begrepp. Denna förklaring var tagen från Nationalencyklopedin. (se kapitel 1.5 Begreppsförklaring)

Jag inledde intervjun med två stycken uppvärmningsfrågor för att få den intervjuade att slappna av. Detta gav även mig tillfälle att komma in i rollen som intervjuare. Frågor som handlade om hur gamla de var och hur länge de hade arbetat som fritidspedagoger. Dessa frågor och svar har inte någon betydelse för varken mitt syfte eller resultat men kan ses som ett försök och förberedelse till att få en smidig övergång till mina huvudfrågeområden.

Följande frågor(se bilaga 2) hade jag som intervjuare som ursprungsform förberett till intervjun. Beroende på hur den intervjuade svarade ställdes dessa i olika ordning samt eventuellt som följdfrågor på det som den intervjuade valde att lyfta i intervjun. Vissa frågor fick även omformuleras vid behov. Jag avslutade varje individuell intervju med att fråga om var är någonting som de själva ville tillägga.

Efter varje genomförd intervju satte jag mig ner i lugn och ro och skrev ner de intervjuades svar ordagrant. Alla de individuella intervjuerna tog mellan 30 minuter och en timme att utföra. När samtliga intervjuer var färdiga sammanställde jag dessa under aktuellt ämne och fråga.

3.4 Etiska ställningstaganden

Patel&Davidson (2003, s. 60) menar att de som utför undersökningar måste värna om de enskilda individernas integritet och att de uppgifter som erhålls från individerna måste behandlas konfidentiellt.

För att uppfylla detta har jag vid första kontakten med fritidspedagogerna via mail skickat ett brev där mitt syfte med studien och intervjuerna beskrivits. Jag redogjorde i detta brev att det är frivilligt att delta i studien samt att de när som helst kan välja att avbryta sitt deltagande utan att ange skäl eller att det får några konsekvenser samt att jag tänker spela in och skriva ner de intervjuades svar. Jag informerade dem om att ingen annan än jag kommer att känna till dem som väljer att delta och att uppgifter om dem kommer att behandlas så att inte obehöriga kan ta del av dem.

Johansson &Svedner (2010, s. 36) menar att forskaren vid kvalitativa intervjuer bör spela in dessa på band och denne måste få tillstånd till detta. Information om att det enbart är de involverade forskarna som kommer att lyssna på dessa inspelningar, behövs också klargöras för den intervjuade.

Jag var därför väldigt tydlig med att skriva detta utförligt i mitt mail. Jag informerade dem även att studien kommer att presenteras när jag redovisar mitt examensarbete samt publiceras elektroniskt och att inspelningarna kommer att raderas när examensarbetet blir godkänt.

I detta mail beskrevs även hur många fritidspedagoger jag har tänkt intervjua och att jag behöver deras informerade samtycke.

3.5 Källkritik

För att hitta relevant litteratur till denna studie tog jag hjälp av bibliotekspersonal på två stycken olika bibliotek. På sökorden fritidshem och sorg i bibliotekskatalogen fick jag med hjälp av personal noll träffar. Nästa sökning blev på skola/ pedagogik och sorg. Här hittade jag flera stycken relevanta böcker.

En författare var överrepresenterad inom ämnet. Fil. Dr Atle Dyregrov som är klinisk psykolog och chef för Senter for Krisepsykologi i Bergen. Han har under en lång tid arbetat med människor som av olika anledningar drabbats av sorg och kris och har även samarbetat med Röda Korset och UNICEF med barn i krigsdrabbade områden. Flera av författarna till andra böcker refererar till Dyregrov. Denna källa anser jag mig därmed vara tillförlitlig och valde därför att ta med fler än ett verk gjord av denne. Men för att få en mer bredd på redan presenterad forskning i litteraturgenomgången valdes även andra författare. Jag valde främst studentlitteratur då jag även här anser att dessa källor är trovärdiga. Rädda barnen har mycket relevant inom ämnet vilket jag även ser som en pålitlig källa. Jag har valt att inte ta med någon litteratur äldre än år 2000 eftersom forskningen hela tiden utvecklar sig. Sammanfattningsvis och med de ovanstående kriterier har jag valt den litteratur som passat mitt syfte och frågeställningar bäst.

4. Resultat

Nedan följer de ursprungliga intervjufrågorna samt de intervjuades sammanställda svar. Av olika anledningar, beroende på vad och hur de intervjuade svarade hamnade frågorna vid intervjutillfället ibland i annan ordning eller med viss omformulering. De två första frågorna (se bilaga 2) sammanställs inte här under resultatet eftersom dessa frågor mest sågs som uppvärmningsfrågor och därmed inte är relevanta för studiens syfte samt frågeställningar. Jag har valt att kalla de intervjuade för Maria, Anna, Stina, Kerstin och Emma.

4.1 Vad innebär begreppet sorg för dig?

På frågan vad sorg innebär för den intervjuade pedagogen svarade nästan alla av de intervjuade att det är en förlust av något slag. Maria förklarade det även som något mer kroppsligt och uttryckte att det är någonting som gör ont i hjärtat. Emma menade att det var en saknad av någonting. Stina svarade att det är en reaktion på någonting man en gång har haft. Anna uttrycker sorg som någonting när man är ledsen under en längre tid. Kerstin uttryckte det som att det var en förlust av en närstående så som syskon, barn eller föräldrar men också att det kan bero på att husdjuret dött, skilsmässa, förlust av ett arbete, att en kompis flyttar långt bort och att man i dessa situationer känner saknad.

4.2 Vilken kännedom har du kring ämnet elever i sorg?

Om vilken kännedom fritidspedagogerna har kring ämnet elever i sorg menar fyra stycken av de intervjuade att det har mycket med egna erfarenheter att göra. Om man stött på det i skolan eller inte. Anna säger att man möter det på olika sätt och ju närmare ämnet berör en, desto mer måste man handskas med det på ett helt annat sätt. Kerstin svarar att det inte är ett stort ämne i vardagen på skolan och fortsätter: *Det är mest när det gäller stora kriser som vi vuxnatycker är viktigt så som Estonia och Tsunamin.* Alla, förutom Emma, nämner att de känner till och berättar att skolorna har en beredskapsplan som ska användas vid behov. Alla de intervjuade nämner att skolorna har krisgrupper och att de som ingår i denna grupp arbetar mer med detta ämne. Maria och Stina säger att de vet att skolorna har en krislåda med innehåll som kan användas vid tillfällen som dessa. Stina: *Men jag har aldrig behövt använda den.*

4.3 Vilka kunskaper har du om hur man kan upptäcka elever som befinner sig i sorg samt tecken på att elever befinner sig i sorg?

På denna fråga svarar alla de intervjuade att det är viktigt att ha goda relationer så att de berörda känner att de kan och vill berätta. Maria menar att det ofta är en förälder som berättar vad som hänt och att hon då som fritidspedagog är extra vaken på förändringar hos elevens beteende. Emma säger att en fritidspedagog bör gå på magkänslan om man är lite orolig för en elev och att detta sedan ska lyftas med föräldrarna, så som att de har märkt detta om eleven och fråga om allt verkligen står rätt till med henne/honom. Hon fortsätter resonemanget med att poängtera att det däremot kan vara känsligt och laddat och därmed svårt att berätta för fritidspedagogen vid fall där föräldrar har skilt sig eller där en förälder har lämnat den andre. Stina menar att om fritidspedagogen har goda och positiva relationer med eleverna så berättar många barn på fritidshemmen detta själva. Anna menar att tecken på att elever befinner sig i sorg kan vara att de känner sig hängiga, drar sig undan och kanske får minskad matlust. Kerstin säger att hon tror att många individuella sorger hos barn inte upptäcks. Om de upptäcks beror det ofta på att fritidspedagogen reagerar på beteendeförändringar hos barnet. Så som att den till exempel drar sig undan eller kanske tvärtom söker uppmärksamhet. Kerstin fortsätter: *Det handlar mycket om fritidspedagogens förhållningssätt, om de vill se, om de orkar och vågar.* Detta, tror hon beror mycket på hur pedagogen mår själv och på barngruppens storlek, sammansättning samt hur mycket pedagogen anser sig ha att göra.

Sammanfattningsvis säger alla de intervjuade att elevernas reaktioner och tecken vid sorg är individuella och kan se olika ut. Anna, Emma och Stina menar att de inte har så mycket kunskap om hur man kan upptäcka elever i sorg utan att det handlar om att upptäcka beteenderubbningar av något slag. Emma: *Om en elev till exempel beter sig på ett sätt som inte är så vanligt för just den eleven.*

4.4 Vilka kunskaper har du om hur man som pedagog bör bemöta elever som befinner sig i sorg?

Inom området vilka kunskaper de intervjuade har om hur man som pedagog bör bemöta elever som befinner sig i sorg svarar Stina att hon inte har några teoretiska kunskaper om detta men att hon tror att man lär sig om man som pedagog möter detta i verksamheten. Att erfarenhet ger pedagogerna mer kunskap om ämnet. Sen säger hon att hon tror att det handlar mycket om att vara en medmänniska i dessa situationer. Stina: *Teoretisk kunskap är nog bra men jag tror att det viktigaste handlar om att vara medmänniska och det kan inte teoretisk kunskap lära en.*

Emma säger att hon inte på rak arm vet hur hon ska bete sig i dessa situationer men att det också är svårt eftersom det beror på situation och den aktuella eleven. Anna säger att det är viktigt att ha den rätta bakgrundsinformationen. Ju mer man vet om vad som har hänt och hur det påverkar eleven desto bättre kan man bemöta denne. Hon upplever att detta ibland kan vara ett problem eftersom vissa pedagoger inte vill, kanske av respekt till föräldrar ifall de har berättat något i förtroende för pedagoger, föra detta vidare till sina arbetskolleger. Då kan det vara svårt för de andra pedagogerna att möta eleven på rätt sätt eftersom de inte har all information. Anna: *En del pedagoger tror att det är skvaller om de informerar de andra berörda pedagogerna. De glömmer att det är viktigt för alla berörda pedagoger att veta bakgrundsfaktan för att kunna möta eleven på bästa sätt.*

Kerstin säger att den kunskapen hon har tagit till sig inom ämnet är att lyssna på eleven. Kerstin: *Lyssna på vad eleven verkligen säger och försök att möta henne eller honom efter vad den säger.* Hon fortsätter svaret och säger att det är viktigt som pedagog att ta av sig sina egna glasögon och vad man själv har i bagaget gentemot ämnet sorg. Här är en elev med unika erfarenheter och en unik situation. Att verkligen lyssna på vad eleven berättar och upplever utan att värdera och dra paralleller med sig själv tror hon är viktigt för att därefter kunna möta eleven på ett bra sätt.

Mariasäger också att hon vet att det är viktigt att ta sig tid att lyssna på eleven. Hon tycker att vuxna har en benägenhet att försöka förklara. Men många gånger i dessa situationer går det inte att förklara varför just någonting har hänt och man ska inte försöka sig på detta heller. Det är bättre att istället säga att man inte vet varför detta skedde och att man förstår att eleven är ledsen.

4.5 Har du genomgått någon utbildning i ämnet så som till exempel via din fritidspedagogsutbildning eller annan typ av fortbildning?

På denna fråga svara alla de fem intervjuade att de inte har någon utbildning i ämnet via sin fritidspedagogsutbildning. Inte vad de kan komma ihåg. Maria säger att hon via sitt arbete har varit på föreläsning där en kvinna berättade om när hon var ett barn och hennes pappa satt i fängelse. Vilket också faktiskt är en sorg, enligt Maria. Hon kommer ihåg att föreläsaren berättade om att det inte var så många som pratade med henne i skolan om detta. *Kanske för att pedagogerna tyckte att det var en jobbig sak att prata om och att det på något sätt var lite skamligt,* lägger hon till.

Kerstin svarar att hon på sin förra arbetsplats, har varit med i en krisgrupp där hon och de andra som också ingick i denna grupp åkte på utbildning i krishantering. Där fick de ta del av olika fall som de sen skulle diskutera ihop och fatta beslut om vad de i denna situation skulle göra, hur de skulle göra och hur de sedan skulle gå vidare. Hon säger att detta var mycket lärorikt. Men hon fortsätter med att säga att krisgrupper, i alla fall på den skolan då hon ingick i gruppen, inte har kontakt direkt med själva eleven då någonting händer. Krisgruppens ansvar var mer att uppdatera beredskapsplanen med aktuell information och att se till att rätt information fanns med, så som vad som skulle göras, när det skulle göras och av vem, i olika situationer.

4.6 Hur upptäcker du som fritidspedagog att elever befinner sig i sorg på fritidshemmet samt hur kan elevers sorg yttra sig på fritidshemmet?

Här menar alla utom en av de intervjuade att det inte är någon skillnad från tidigare fråga som handlar mer generellt om att upptäcka elever som befinner sig i sorgsamt dess tecken (se rubrik 4. 3). Kerstin säger att det kan vara skillnad på fritidshemmet och skolan. Vissa elever klarar av skolan bättre när de är i sorg eftersom de då har tydligare ramar att gå efter. De har alltid någonting som de ska göra. På fritids kanske det blir mer fri lek och då kan minnen komma upp för elever och de reagerar därefter. Detta kan göra att elevens sorg upptäcks på fritidshemmet. Men, hon säger att det kan också lika gärna vara tvärtom. Att eleven sorg upptäcks under skoltimmarna då skolarbetet blir lidande på grund av att eleven tänker så mycket på det som hänt att hon eller han inte kan koncentrera sig. Kerstin: *I dessa fall går det ofta bättre på fritids för eleven eftersom det inte är lika stor press i själva presterandet i den verksamheten.*

4.7 Hur arbetar du/ni på fritidshemmet i mötet med elever i sorg? Speciella metoder eller arbetssätt?

Här svarar Emma att det är svårt att ha något specifikt arbetssätt eftersom varje elev är unik och att man får anpassa arbetet utifrån detta. Stina tror att det är viktigt att hela tiden ”känna av läget” med eleven och att visa eleven att man bryr sig och att ta sig tid att lyssna på eleven. Maria säger att inte hon eller hennes arbetskamrater arbetar på ett särskilt sätt gentemot elever i sorg. Hon säger att det handlar mer om att ha en trygghet bland personalgruppen och att ha en rak och tydlig kommunikation sinsemellan. Att berätta för varandra om hur eleven har mått idag. Stina säger att det är viktigt att de som arbetar vågar prata med eleven och att då inte använda omformuleringar så som att någon har ”gått bort”. Det är viktigt att vara tydlig och att använda rätt ord för vad som har hänt för att undvika missförstånd för eleven som är i sorg.

Anna fortsätter detta resonemang och säger att man inte ska linda in det för mycket i samtalet med eleven utan att ställa raka frågor och ge raka svar. Hon säger också att det är bra att låta eleven få ”leka av sig”. Anna: *Många barn bearbetar saker och ting via leken.* Kerstin säger att allt handlar om personalens förhållningssätt och att hålla ögonen öppna. Att tillsammans i personalen till exempel bestämma att någon just den dagen har ett par extra ögon på eleven för att kunna finnas där vid behov.

4.1 Slutsats

De intervjuade menar att det är viktigt att ha goda relationer med de berörda i frågan om hur elevers sorg upptäcks och identifieras. Att de känner att de kan och vill berätta om vad som hänt. En av de intervjuade tror att många individuella sorger hos barn aldrig upptäcks. Detta på grund av pedagogens förhållningssätt i frågan om dem vill se, orkar och vågar. Barngruppens storlek, sammansättning och arbetsbörda kan här spela roll, tror hon.

Hur elevers sorg kan yttra sig svarar alla de intervjuade att elevers reaktioner och tecken vid sorg är individuella och kan se olika ut. Tre av dem säger att det handlar mycket om olika typer av beteenderubbningar hos eleven.

Inom området hur fritidspedagogerna arbetar i mötet med elever i sorg på fritidshemmet svarar ingen av de intervjuade att de arbetar efter något särskilt arbetssätt eller metod. Flera av dem menar att det är viktigt att lyssna på eleven. Vidare att till exempel i detta arbete ta sig tid, vara medmänniska, ”känna av läget” och att låta eleven ”leka av sig” i sin sorg.

5. Diskussion

5.1 Resultatdiskussion

Jag har valt att dela upp resultatdiskussionen enligt följande två områden;

1. Identifiering av elevers sorg samt hur elevers sorg kan yttra sig
2. Arbetet i mötet med elever i sorg.

5.1.1. Identifiering av elevers sorg samt hur elevers sorg kan yttra sig

Enligt Raundalen& Schultz (2007) är det många barn som tvingas leva ensamma med sina kriser under skoldagen. En av orsakerna till detta kan vara skam. I många fall vill varken barnen själva eller deras närmaste i familjen att fler ska få reda på vad som har drabbat dem. Den andra orsaken till att elever får gå ensamma i sin sorg och kris kan vara att pedagogen upplever att hon eller han har mer än tillräckligt att göra med att uppfylla skolans krav. De går därför inte in aktivt för att få kunskap om de elever som leder till merarbete. För att dessa kriser inte ska förbli dolda menar författarna att det är viktigt att skolan har en strategi för hur pedagogerna ska få reda på vilka dessa elever är. Pedagoger bör bland annat stäva efter att upprätta positiva relationer och en tillmötesgående inställning mot alla elever, föräldrar och anhöriga samt att aktivt skaffa sig information genom att pedagogerna tar sig tid och inbjuder till samtal. Detta kan göra att kritiska händelser lättare kommer upp till ytan och blir synliga.

Emma menar att det kan vara känsligt och laddat och därmed svårt att berätta för fritidspedagogen vid fall där föräldrar har skilt sig eller där en förälder har lämnat den andre. Har detta att göra med att dessa inte vill att andra ska få reda på vad som hänt? Det kan tolkas som att de eventuellt upplever det skamligt och att de skäms över situationen och därmed väljer att inte berätta. Hon nämner inte ordet skam så som Raundalen& Schultz (2007) menar liksom dem att detta är en orsak till att en elevs sorg inte identifieras.

Kerstin säger att hon tror att många individuella sorger hos barn inte upptäcks. Hon menar att det handlar mycket om fritidspedagogens förhållningssätt, om de vill, om de orkar och vågar. Hon tror att detta beror mycket på hur pedagogen mår själv, barngruppens storlek och sammansättning samt hur mycket pedagogen anser sig ha att göra. Här ser jag att Kerstin delar Raundalen& Schultz (2007) mening att många barn tvingas leva ensamma med sina sorger och kriser. Hon lägger fokus på att orsaken till detta är på grund av tidsbrist, hur pedagogen mår och om pedagogerna vågar. Detta tolkar jag som att hon upplever detta som ett problem till, och ofta förekommande, till varför sorger och kriser inte kommer upp till ytan och blir upptäckta.

Alla de intervjuade menar att det är viktigt att ha goda relationer med de inblandade så att de berörda känner att de kan och vill berätta om vad som hänt. Stina säger till exempel att om fritidspedagogen har goda och positiva relationer med eleverna så berättar många barn på fritidshemmen detta själva. Maria menar att det ofta är en förälder som berättar vad som hänt.

Både litteraturen och de intervjuade lyfter hur viktigt det är med goda relationer med de inblandade i samband med upptäckten av elevers sorg. Men att upprätta goda relationer med alla berörda tar, enligt mig, tid. Detta kan bli problematiskt då Raundalen & Schultz (2007) menar att det är just tiden och arbetsbördan som gör att vissa pedagoger kan uppleva att de har mer än tillräckligt att göra med att uppfylla skolans krav. Att tidsbrist och arbetsbörda är en av anledningarna till att elevers sorg inte upptäcks.

Dyregrov (2009) menar att det råder stora individuella skillnader mellan barns sorg och krisreaktioner. Därför ska vuxna vara försiktiga med att beteckna vissa reaktioner som onormala. Bøge & Dige (2006) skriver att barns reaktioner, när de drabbas av sorg är i stor grad beroende av de omständigheter som rådde vid händelsen som sorgen är knuten till. De menar att varje barn och händelse som ger upphov till sorgkänslor är unik och att detta även ger upphov till unika sorgereaktioner hos individen. Dyregrov (2007) skriver att några av de vanligaste reaktionerna är ångest, starka minnen, sömnrubbningar, ledsenhet, kroppsliga smärtor och skolsvårigheter. Det kan också yttra sig genom att de blir mer klängiga och krävande eller tvärtom, att de drar sig undan och blir mer slutna. Björklund & Eriksson (2000) menar att sorgen kan ta sig uttryck på alla plan i barnets liv. Både fysiskt, psykiskt, socialt, och existentiellt. De lyfter även att det är viktigt att känna till att vissa barn kan ha starka känslor av sorg och övergivenhet men samtidigt bete sig som om ingenting har hänt.

Anna svarar att tecken på att elever befinner sig i sorg kan vara att de känner sig hängiga, drar sig undan och kanske får minskad matlust. Alla de intervjuade säger att elevernas reaktioner och tecken vid sorg är individuella och kan se olika ut. Anna, Emma och Stina menar att de inte har så mycket kunskap om hur man kan upptäcka elever i sorg utan att det handlar om att upptäcka beteenderubbningar av något slag.

Det som är oroväckande i detta sammanhang, enligt mig, är att ingen av de intervjuade nämner det faktum som Björklund & Eriksson (2000) lyfter. Att det är viktigt att känna till att vissa barn kan ha starka känslor av sorg och övergivenhet men samtidigt bete sig som om ingenting har hänt.

Visserligen säger de intervjuade att reaktionerna är individuella men tre av dem lägger även stor fokus kring att sorgen tar sig uttryck i någon typ av beteenderubbning. Betyder detta att de elever som trots sin sorg inte visar någon förändring i sitt beteende och där föräldrar och eleven själv väljer att inte berätta för pedagogen av olika anledningar, får bära sin sorg själv? Om pedagogen enbart fokuserar på olika typer av beteenderubbningar, menar jag att det finns en risk för att dessa elevers sorg inte ens upptäcks.

5.1.2. Arbetet i mötet med elever i sorg

Enligt Myndigheten för skolutveckling (2008) måste nästan alla pedagoger, någon gång, vara tvungna att hantera händelser som för det enskilda barnet innebär sorg, förlust, oro och förtvivlan. När detta sker måste skolans personal vara rustad att ge stöd i undervisningen och i sorgearbetet. För att kunna skapa trygghet, finnas nära barnen och att vara förberedd på att möta barns tankar och reaktioner kräver förberedelse och kunskap. Enligt Bøge&Dige (2006) beror pedagogens möte med barn i sorg på hur väl förberedd pedagogen är på situationer som har med sorg att göra. Att kunskap om ämnet sorg och dess faktorer påverkar själva mötet. Raundalen& Schultz (2007) menar att det är betydelsefullt att kunskap om sorg och kris når fram till pedagoger då de möter barnen varje dag under en lång tid. De menar att skolan och pedagoger kan ge värdefull hjälp till barn och ungdomar individuellt och i grupp när kritiska händelser har ägt rum.

Ingen av de intervjuade fritidspedagogerna har via sin fritidspedagogutbildning fått någon utbildning inom ämnet, vad de kan komma ihåg. Kerstin och Maria har däremot fått gå på föreläsningar och utbildningar på sin arbetsplats. Fyra stycken av de intervjuade fritidspedagogerna menar att deras kännedom kring elever i sorg har mycket med erfarenhet att göra. Om man har stött på det eller inte. Alla utom en känner till att skolorna har en beredskapsplan som ska användas vid behov och alla nämner att skolan har en särskild krisgrupp som arbetar mer med detta ämne.

Stina menar att hon inte har några teoretiska kunskaper men att hon tror att man lär sig om man som pedagog möter detta i verksamheten. Att erfarenhet ger pedagogen mer kunskap om ämnet. Hon tror också att det handlar mycket om att vara medmänniska i sådana situationer och att teoretiska kunskaper inte lär någon att blir en medmänniska.

De intervjuade fritidspedagogerna har inte fått kunskap om elever i sorg via sin fritidspedagogsutbildning men via sina svar lägger de istället vikt vid erfarenheter som en viktig kunskap i ämnet. Detta anser jag kan bli problematiskt då pedagogen möter elever i sorg för första gången och därmed inte har någon erfarenhet med sig. Det finns då en risk att brist på både erfarenhet och kunskap i ämnet påverkar mötet negativt.

Stina å andra sidan menar att det handlar mer om att vara medmänniska i dessa situationer än om kunskap i ämnet. Detta kan betyda att hon anser att en pedagogs egenskaper och förmåga att vara medmänniska är viktigare och mer betydelsefullt. Det betyder i så fall att mötet med en elev i sorg kan påverkas av hur den aktuella pedagogen är som person. I anslutning till detta kan man fundera över begreppet medmänniska. Är detta någonting man kan bli och lära sig eller är det en egenskap eller förmåga som man antingen har eller inte har? Hur mycket spelar kunskap och utbildning i ämnet roll i så fall? Om medmänsklighet är en egenskap i form av någonting en person föds med, spelar kanske kunskap mindre roll. Är det någonting som man kan lära sig är det däremot angeläget med denna kunskap.

Bøge&Dige (2006) nämner också begreppet medmänsklig och menar att pedagogers stöttande i mötet med elever i sorg inte innebär att vara övermänsklig, snarare medmänsklig. Vidare menar författarna att pedagoger ska finnas till hands och vara uppmärksam på de barn som är i sorg. Holland (2008) skriver att många pedagoger känner osäkerhet kring elever i sorg samt att många anser sig vara bekymrade över att de måste göra det ”rätta sakerna”. Ekvik (2005) skriver att det är många vuxna i mötet med barn i sorg som är rädda för att få frågor som de själva inte vet svaret på. Frågor som till exempel rör vad som sker efter döden. Men Ekvik menar att barnets största behov i detta läge inte är att få exakta svar på sina frågor utan att ha någon att prata med. Även Raundalen& Schultz (2010) skriver att många barn blir hjälpta av att bara läraren vet och förstår och att de har talat med varandra.

Flera av de intervjuade fritidspedagogerna säger att det är viktigt att lyssna på eleven som befinner sig i sorg. Maria menar att det är viktigt att ta sig tid och att vuxna många gånger har en benägenhet att vilja förklara saker och ting. Men hon menar att det i dessa situationer ofta inte går att förklara varför just någonting har hänt och därför ska man inte försöka sig på det heller. Att det då är bättre att istället säga att man inte vet varför detta hände och att man förstår att eleven är ledsen. Kerstin säger att pedagogen verkligen ska lyssna på vad eleven berättar och upplever utan att värdera och dra paralleller med sig själv och sina egna erfarenheter inom ämnet för att kunna möta eleven på bästa sätt.

Både Ekvik (2005) och Raundalen & Schultz (2010) lyfter att det är viktigt att eleven har någon att prata med. Men flera av de fritidspedagogerna som jag intervjuade lyfte i detta sammanhang istället begreppet lyssna. Detta kan antyda till att de anser att det är viktigare att lyssna på eleven i samtalet än att själva prata. Maria är tydlig inom denna bit och anser att pedagogerna inte ska försöka sig på att förklara utan istället säga att man förstår att eleven är ledsen. Jag tolkar detta som att hon inte lägger fokus på pedagogens svar utan fokus på att lyssna i samtalet och istället för att försöka förklara bekräfta elevens känslor genom att säga att den förstår varför han eller hon känner på detta viset. Kerstin lyfter i detta sammanhang att man ska lämna sina egna erfarenheter kring ämnet utanför när pedagogen lyssnar. Detta kan tolkas som att hon menar att sin egen syn och egna erfarenheter kring sorg kan påverka mötet eftersom det då finns en risk att man utgår ifrån sig själv.

Raundalen & Schultz (2007) skriver att pedagoger i skolan bör se till att det elever ges möjlighet till handling i sin sorgbearbetning så att känslorna kan kanaliseras i fysisk aktivitet för att undvika att eleverna blir överväldigade och passiva. Björklund & Eriksson (2000) menar att det är viktigt att personalen i skolan ser det sörjande barnet och dess behov och att barnet bereds möjlighet att på olika sätt få gestalta sin sorg. Detta kan till exempel ske via lek, teckningar, ceremonier och liknande.

Av alla de fem intervjuade är det bara Anna som nämner ett exempel på hur sorgen kan gestaltas och det är via leken. Hon menar att det är viktigt att elever får ”leka av sig”. Att barnen bearbetar saker och ting via leken. Det är för mig anmärkningsvärt att inte fler av de intervjuade fritidspedagogerna nämnde leken som ett sätt för elever att gestalta och bearbeta sorg då det på fritidshemmen finns stora möjligheter till att använda lek på många olika sätt samt att det är en central del i verksamheten. Som fritidspedagog borde man, enligt mig, vara väl förtrogen med lekens kraft och möjligheter.

Angående arbetet fritidshemmet i mötet med elever i sorgsvararEmma att det är svårt att ha något specifikt arbetssätt eftersom varje situation och elev är unik och att man får anpassa arbetet utifrån detta. Stina säger att hon tror att det är viktigt att hela tiden ”känna av läget” med eleven och att visa eleven att man bryr sig och att ta sig tid. Maria menar att det handlar om att ha en trygghet bland personalgruppen och att ha en rak och tydlig kommunikation sinsemellan så som att berätta för varandra om hur eleven har mått idag. Kerstin menar att arbetet handlar om personalens förhållningssätt och att hålla ögonen öppna. Som att till exempel tillsammans i personalen bestämma att någon av de anställda har ett par extra ögon på eleven för att kunna finnas där vid behov. Ingen, förutom Anna (via leken) nämner någonting om konkreta arbetssätt eller metoder där elever kan ges möjlighet till att bearbeta sin sorg.

Å andra sidan menar Emma att varje elev är unik och att man anpassar arbetet efter detta. Detta kan tolkas som att hon ser den unika elevens behov och anpassar efter vad han eller hon behöver. Vare sig de handlar om fysisk aktivitet för att kanalisera elevens känslor, om den till exempel behöver bli lyssnad på eller behöver leka.

5.2 Metoddiskussion

De intervjuer jag har utfört har vissa svagheter. Intervjusituationen visade sig vara svår att styra helt. Då intervjuerna utfördes på fritidspedagogernas arbetsplatser blev intervjuerna vid några tillfällen avbrutna. Trots att jag såg till att få vara ensam med den aktuella pedagogen när jag intervjuade den, var det svårt att skydda sig mot avbrott från kollegor och elever eller telefonsamtal. Då vi befann oss på deras arbetsplats där det är mycket att tänka på samtidigt för pedagogerna kan detta ha stört pedagogernas koncentration och därmed svar.

De intervjuades dagsform kan också vara värd att nämna. Om de hade en bra dag kan det ha varit lättare att få inspiration och uttrycka sig på ett utförligt och tydligt sätt. Om det däremot hade skett något som hade förändrat deras sinnesstämning negativt kan även detta ha påverkat de intervjuades svar. Dessutom kan de intervjuades svar ha påverkats då jag spelade in intervjun. Trots att alla pedagoger inte hade några invändningar angående detta kan jag inte med säkerhet veta ifall de valde att inte uttrycka sig på ett visst sätt eller ifall de valde att inte uttrycka sig inom vissa områden på grund av att deras svar spelades in.

Ett annat problem som också är värt att ta upp är att det finns en risk att de intervjuade, medvetet eller omedvetet, ville ge ett så ”bra” svar som möjligt och på grund av detta inte vågade eller ville säga precis vad de tyckte eller tänkte.

Eftersom undersökningen endast omfattar kvalitativa intervjuer av fem stycken personer kan ingen generaliserbarhet stärkas. Det är heller inte mitt syfte med uppsatsen. Patel & Davidson (2003, s.106) menar att en generalisering kan ske vid kvantitativa studier då de resultat som erhållits kan generaliseras från en studerad grupp till en större population. Vidare menar de att detta även kan göras vid en kvalitativ studie om urvalet av de intervjuade sker systematiskt.

Då jag, med undantag att de intervjuade fritidspedagogerna arbetar på olika skolor, valde mina intervjuer slumpmässigt kan jag därför inte generalisera mina svar. Om jag slumpmässigt hade valt fem stycken andra fritidspedagoger att intervjua hade kanske svaret sett annorlunda ut. Däremot visar denna studie exempel på hur det kan se ut samt presentera de intervjuades syn och förståelse inom området. För att få en möjlighet till en generalisering hade jag behövt bestämt urvalet på ett systematiskt sätt.

5.3 Fortsatt forskning

I denna studie görs ett försök till att förklara hur de intervjuade fritidspedagogerna ser på elevers sorg. Hur sorgen kan identifieras och yttra sig samt fritidspedagogernas arbete i mötet med dessa elever på fritidshemmen. Ett förslag till vidare forskning är att göra en kvalitativ intervjustudie med vuxna när de ser tillbaka på den tiddå de själva var elever på fritidshemmen och befann sig i sorg. Hur hade de velat att fritidspedagogen skulle mött dem i denna situation. Vad upplevde de i mötet med fritidspedagogen som var bra och mindre bra? Bemöttes de på ett annorlunda sätt på fritidshemmen än under skolan?

Vidare skulle det även vara intressant att utföra ytterligare forskning i ämnet genom en jämförande studie mellan klasslärares möte och arbete med elever i sorg på skolan och fritidspedagogens möte och arbete med elever i sorg på fritidshemmet. Skiljer sig detta möte något beroende på pedagogens profession och inriktning och i så fall hur?

Litteraturförteckning

Arbetskyddsstyrelsen AFS (1999:7). *Första hjälpen och krisstöd, Arbetskyddsstyrelsens föreskrifter om första hjälpen och krisstöd samt allmänna råd om tillämpningen av föreskrifterna*

Björklund, Lars & Eriksson, Bernt (2000). *Barnet i mötet med livets mörka sidor*. Stockholm: Verbum förlag

Bøge, Per & Dige, Jes (2006). *Möta barn i sorg*. Kristianstad: Kristianstads Boktryckeri AB.

Dyregrov, Atle (2007). *Sorg hos barn. En handledning för vuxna*. Lund: Studentlitteratur

Dyregrov, Atle (2009). *Att ta avsked – ritualer som hjälper barnet genom sorgen*. Stockholm: Gothia förlag AB

Ekvik, Steinar (2005). *Tysta tårar. När barn sörjer*. Stockholm: Verbum Förlag

Holland, John (2008). How schools can support children who experience loss and death: *British Journal of Guidance & Counselling*, Vol. 36, Nr 4, sid 411-424

Johansson, Bo & Svedner, Per Olov (2010). *Examensarbete i lärarutbildningen*. Uppsala: Kunskapsföretaget AB

Kvale, Steinar & Brinkmann, Svend (2009). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur

Myndigheten för skolutveckling (2008). *När det värsta händer – om krishantering i förskola och skola*. Stockholm: Liber

Patel, Runa & Davidson, Bo (2003). *Forskningsmetodikens grunder. Att planera, genomföra och rapportera en undersökning*. Lund: Studentlitteratur

Raundalen, Magne & Schultz, Jon-Håkon (2007). *Krispedagogik – hjälp till barn och unga i kris*. Lund: Studentlitteratur

Raundalen, Magne & Schultz, Jon-Håkon (2010). *Kan vi prata med barn om allt? – de svåra samtalen*. Lund: Studentlitteratur

Rädda barnen & Dyregrov, Atle (2006). *Beredskapsplan för skolan vid kriser och katastrofer*. Fälth & Hässler

Skolverket. (2011 A). *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011*. Stockholm: Skolverket

Skolverket. (2011 B). *Fritidshemmets – lärande i samspel med skolan*. Stockholm: Skolverket

Elektroniska källor

Arbetsmiljöverkets hemsida, hämtat 2013-04-28, kl. 13,30

http://www.av.se/dokument/afs/afs1999_07.pdf

Nationalencyklopedins hemsida, hämtat 2013-05-06, kl 17,15

<http://www.ne.se/sorg>

Bilaga 1. Informationsbrev

INFORMATIONSBREV TILL FRITIDSPEDAGOGER

Förfrågan om deltagande i en studie om verksamheten i fritidshem

Mitt namn är Emelie Martinsson. Jag studerar till lärare inom fritidshem vid Karlstads universitet och kommer nu att påbörja mitt skrivande av mitt examensarbete. Det ämne jag kommer att fördjupa mig i och studiens syfte är att belysa elever i sorg och fritidspedagogers arbete i mötet med elever i sorg på fritidshem.

Jag vänder mig till dig som har en fritidspedagogsutbildning och arbetar på fritidshem med en förfrågan om du vill delta i denna studie. Jag är intresserad av att få göra en intervju med dig, där jag tänker spela in och skriva ner hur du arbetar samt tänker runt detta ämne.

Det är frivilligt att delta och du kan när som helst välja att avbryta ditt deltagande utan att ange skäl eller att det får några konsekvenser. Ingen mer än jag kommer att känna till vilka som deltar i studien och det är enbart jag som kommer att lyssna på inspelningen av din intervju. Uppgifter om dig kommer att behandlas så att inte obehöriga kan ta del av dem. Studien kommer att presenteras när jag redovisar mitt examensarbete och arbetet kommer också att publiceras elektroniskt. När examensarbetet har blivit godkänt kommer inspelningarna att raderas.

Sammanlagt kommer cirka fem fritidspedagoger, verksamma inom fritidshem i er kommun att intervjuas. Om du väljer att delta i studien behöver jag ditt informerade samtycke.

Om du vill medverka i studien ber jag dig fylla i nedanstående text.

Undrar du över något i relation till den planerade studien är du välkommen att kontakta mig:

Emelie Martinsson, mobil 073 -627 90 34

mli_mart@hotmail.com

INFORMATIONSBREV TILL PEDAGOGER

Förfrågan om deltagande i en studie om elevers sorg och fritidspedagogers arbete i mötet med elever i sorg på fritidshem.

Jag har fått information om studien och samtycker till att delta.

Namn

Bilaga 2. Intervjuguide

- Hur gammal är du?
- Hur länge har du arbetat som fritidspedagog?
- Vad innebär begreppet sorg för dig?
- Vilken kännedom har du kring ämnet elever i sorg
- Vilka kunskaper har du om hur man kan upptäcka elever som befinner sig i sorg samt tecken på att elever befinner sig i sorg?
- Vilka kunskaper har du om hur man som pedagog bör bemöta elever som befinner sig i sorg?
- Har du genomgått någon utbildning i ämnet så som till exempel via din fritidspedagogutbildning eller annan typ av fortbildning?
- Hur upptäcker du som fritidspedagog att elever befinner sig i sorg på fritidshemmet samt hur kan elevers sorg yttra sig på fritidshemmet?
- Hur arbetar du/ni på fritidshemmet i mötet med elever i sorg?
Så som till exempel speciella metoder eller arbetssätt?